

правильного і більш доступного сприйняття потребують певної систематизації та інтерпретації [2, с. 4].

З цього випливає висновок, що виокремити норми про залучення експерта чи експертної установи в кримінальному провадженні в окрему главу потрібно та можливо. Змістовно це може бути глава 20-1, адже відмінності об'єкта, суб'єктів та змісту залучення експерта чи експертної установи дозволяють вести мову про виділення в окрему групу норм, які регулюють таку діяльність під час досудового розслідування.

Окрім того, аналіз норм КПК України, який регулює порядок залучення експерта або експертної установи дозволив звернути увагу на особливості того, що потерпілий, згідно норм чинного КПК України процесуально позбавлений права залучити експерта у кримінальному провадженні. З метою урегулювання цього питання необхідно внести зміни до КПК України. Частину 1 ст. 242 КПК України необхідно викласти у такій редакції: «1. Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження, потерпілий або його представник, або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту, або потерпілого у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права», а частину 1 ст. 244 КПК України після слів «Сторона захисту...» доповнити словом «потерпілий», а п. 2 ч. 1 ст. 244 КПК України викласти у такій редакції «2) сторона захисту, потерпілий не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин».

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Аксенов С. А., Дмитриев Е. Г., Зосимов С. М., Колкутин В. В. и др. Судебные экспертизы. Научно-практическое пособие. 3-е изд., доп. Москва.: Юрлитинформ, 2008. 296 с.

Чорний Микола Васильович,

доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент;

Терьошина Олена Миколаївна,

судовий експерт відділу дактилоскопічних досліджень Київського НДЕКЦ МВС України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї

На сьогодні в Україні відсутнє комплексне репрезентативне дослідження щодо особи, яка вчинила насильство в сім'ї. Проте,

окремі науковці у своїх роботах ставлять за мету, серед іншого, вивчення осіб, які вчинили насильство в сім'ї, визначення їх характеристик та створення узагальненого соціального портрету особи, яка вчинила насильство в сім'ї.

Серед основних критеріїв нашого аналізу – стать; вік; соціальне становище і рід занять; освіта; галузь виробництва, де працює правопорушник; проживання; громадянство; сімейний стан; стан особи на момент вчинення правопорушення (наявність/відсутність алкогольного сп'яніння або наркотичного збудження); адміністративне правопорушення вчинене: самостійно, в групі; наявність/відсутність притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення подібних правопорушень протягом року; наявність/відсутність судимості; час вчинення правопорушення, стан здоров'я.

У результаті проведення аналізу отримані наступні результати.

Більшість таких правопорушень вчиняється чоловіками (92 %), тільки 8 % – жінками. За віковою групою значну частину становлять особи у віці 30–39 (39 %) та 40–49 (28 %) років, або ж кожен третій, всього 7 % та 13 % у віці 16–24 та 25–29 років відповідно, 8 % у віці 50–59 років, 5 % у віці 60 років і старше. Половина (51 %) правопорушників не працює, кожний третій (36 %) зайнятий на робітничих професіях, серед яких: 49 % в галузі промисловості, 24 % на будівництві, 8 % на транспорті, 1 % в освіті, у галузі обслуговування населення (переважно торгівлі та харчуванні) 18 %. За рівнем освіти: більше половини (56 %) мають середню та нижче освіту, кожний третій (36 %) – середню спеціальну, 3 % – незакінчену вищу, 5 % – вищу. Цей факт свідчить про превентивну роль освіти: чим вища у громадянина освіта, тим нижчий рівень вчинення такого виду правопорушень. За допомогою освіти, а це головним чином процес виховання, особа досягає загальноприйнятих для всього суспільства принципів і правил поведінки, належного культурного рівня. Лише 4 % адміністративних правопорушень вчиняється мешканцями села, що перебувають у місті в гостях, у відпустці або ж працюють на постійній основі. Такий ж невеликий відсоток й іноземців (2 %). Серед правопорушників майже половина одружені (46 %): у таких випадках має місце насилля чоловіка щодо своєї дружини, її близьких родичів; 15 % – розлучені: в більшості випадків конфлікт виникає між колишніми чоловіком і дружиною, рідше – колишнім чоловіком і близькими родичами дружини; 37 %, або ж більше 1/3 – неодружені: насильство зазвичай вчиняється сином щодо свого батька (вітчима) або ж матері (мачухи), племінником – стосовно своєї тітки, онуком щодо своєї бабці чи діда. Слід підкреслити, що постраждалою стороною в більшості випадків є жінка. 3/4 (74 %) таких правопорушень вчиняється у стані алкогольного сп'яніння, що призводить до виникнення конфліктної ситуації між родичами [1].

Вияв насильницької та агресивної поведінки часто залежить від здоров'я особи, яка вчиняє насильство в сім'ї. Це пов'язано з

наслідками черепно-мозкових травм, гормональним дисбалансом в організмі, порушенням обміну речовин в організмі людини, психічними захворюваннями. Черепно-мозкові травми викликають часто незворотні зміни в поведінці людини, оскільки порушують рефлекси і реакції людини.

Часто зміна афекту відбувалася як під впливом психотравмуючої ситуації, так і спонтанно. Відмічалася схильність до експлозивних реакцій та дисфоричних станів тощо. На роботі такі працівники характеризувалися посередньо – в характеристиках відмічалася їхня конфліктність, брутальність, непокірність[2].

Як показує наукове дослідження «Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень» найбільш типовими емоційно-вольовими рисами злочинців були: запальність, імпульсивність, агресивність – більше третини; грубість, жорстокість – у 20%; конфліктність, ревнивість – у 40 % [3].

З метою визначення біохімічних аспектів у нейрорегуляції психоемоційної сфери, в осіб схильних до насильства й агресивного поведіння, доцільно визначення ряду нейротрансмітерів й інших біологічно активних речовин (БАР). Як відомо, існують цілі групи нейротрансмітерів, які відповідають за психоемоційну сферу людини. Так, серотонін відповідає за емоційну стабільність, самовладання, режим сну; ацетилхолін – контроль над системами м'язів й органів, пам'ять, мислення, зосередження уваги. А гальмовий медіатор ГАМК (гама-аміномасляна кислота) – відповідає за самовладання. Ендогенні опіати забезпечують контроль фізичного й емоційного болю. При цьому, ендорфіни відповідають за почуття благополуччя, а енкефаліни забезпечують адекватну реакцію на стрес. Дофамін відповідає за позитивні почуття до інших, почуття задоволення, радості. Норадреналін або норепінефрин забезпечує енергійність, спонукання до дії, нейрогормональний контроль, реакції готовності, зібраності. Таким чином, дослідження рівню та активності цих нейромедіаторів та нейромодуляторів, у ряді випадків дозволить виявити серед агресорів тих осіб, які страждають на певні захворювання центральної нервової системи. Це дозволить або призначити їм курс лікування у відповідних фахівців, або (при наявності генетично детермінованих порушень) за можливістю проводити превентивне використання нейрокоректуючих засобів у їх нащадків.

Список використаних джерел

1. Омелянчик С.В. Адміністративно-деліктологічна характеристика особи правопорушника, що посягає на громадський порядок і громадську безпеку: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ірпінь, 2010. 18 с.
2. Чорний М.В. Особистісний та клініко-психопатологічний аспекти завершених самогубств серед співробітників органів внутрішніх справ України та їх профілактика: автореф. дис. ... канд. мед. наук: спец. 14.01.16. Київ, 2001. 20 с.

3. Головкін Богдан Миколайович. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Х., 2003. 20с.

Чуприна Олена Віталіївна,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат медичних наук,
доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ СТАНІВ ЗАЛЕЖНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Психічні розлади внаслідок зловживання психоактивними речовинами багато років поспіль займають перше місце в структурі захворюваності й поширеності розладів психіки та поведінки серед населення України [5, с. 37].

Даний факт спричиняє погіршення криміногенної ситуації в Україні – рівень агресивності населення значно підвищується при перебуванні людини в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, що збільшує ризик скоєння кримінальних правопорушень [1, с. 123].

Аналіз структури та особливостей скоєння протиправних діянь підтвердив, що особи з алкогольною залежністю переважно здійснюють агресивні суспільно небезпечні діяння проти життя і здоров'я інших осіб (вбивства, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, тортури). Особи із залежністю від наркотичних речовин притягуються до кримінальної відповідальності здебільшого за майнові злочини, незаконні операції з наркотиками, хуліганство [7, с. 502].

Проблема судово-психіатричної оцінки станів залежності від психоактивних речовин в кримінальному провадженні набула актуальності після введення в українське законодавство юридичної категорії обмеженої осудності. Це викликало потребу у зміні експертних підходів до оцінки станів залежності в кримінальному провадженні [2, с. 41].

Про необхідність дослідження мотиваційної сфери особистості, порушення якої можуть виступати обґрунтуванням визнання особи обмежено осудною, в різні періоди зазначали судові психологи та психіатри (І.І. Семенкова, 2004; О.А. Ревенко, Х. Пшеголінська та ін. 2008; О.В. Радзевілова, 2018; Н.В. Завязкіна, 2019).

Юридичне значення алкоголізму та наркоманії визначається передбаченою законодавством України можливістю застосування до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на ґрунті зловживання психоактивними речовинами, примусового лікування залежно від міри кримінального покарання, відповідно у місцях позбавлення волі або спеціальних медичних закладах [3, с. 157].

Тому, визнання підозрюваного хворим на алкоголізм або наркоманію має для нього суттєве значення. Так, до осіб, яким поряд з покаранням призначено заходи примусового лікування, не може бути застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням. Те ж саме стосується й умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та заміни не відбутої частини покарання більш м'яким. Така суворість законодавства щодо осіб, які зловживають психоактивними речовинами, базується на визнанні їх підвищеної суспільної небезпеки. Тому позбавлення особи будь-яких сподівань щодо пом'якшення покарання робить для неї призначення ч. 2 ст. 20 КК України небажаною і спонукає до приховання ознак хвороби, тобто до дисимуляції.

Судово-психіатричні експертизи відносно осіб, які зловживають психоактивними речовинами, є складними, оскільки наявні психічні порушення не завжди позначаються на інтелектуальній або вольовій складовій юридичного критерію осудності, тобто здатності особи усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними. Залежність від психоактивних речовин значним чином впливає на його вольові процеси [6, с. 25].

Фактичними підставами для призначення судово-психіатричної експертизи є дані про систематичне вживання підозрюваною особою алкоголю, наркотичних речовин; дані про наркотичне (алкогольне) сп'яніння; дані судово-медичної експертизи щодо ушкоджень шкіри в типових місцях та дані лабораторного дослідження біологічних середовищ організму (крові, сечі, поту, слини) для документального закріплення факту наявності в організмі наркотичної речовини та її метаболітів.

Проведення останніх досліджень слід вважати обов'язковими не тільки для осіб, які затримані за незаконні операції з психоактивними речовинами, але й для тих, які вчинили інші протиправні дії, якщо в них візуально виявляються ознаки сп'яніння або характерні зміни організму. Таким чином, по-перше, об'єктивно встановлюється важливий для суду факт стану сп'яніння в період скоєння діяння та по-друге, виявляються підстави для призначення стаціонарної судово-психіатричної експертизи [4, с. 45].

У кримінальному провадженні судово-психіатрична експертиза з'ясовує наявність стану сп'яніння особи під час скоєння кримінального правопорушення, наявність ознак алкоголізму, наркоманії або токсикоманії та необхідність застосування до підекспертного лікарських заходів примусового характеру. До компетенції експерта не входить робити висновки про обтяжуючий вину характер сп'яніння та про характер примусового лікування [3, с. 158].

Основні питання, які мають цікавити слідство при призначенні судово-психіатричної експертизи в даних випадках.

Чи знаходився підозрюваний у стані сп'яніння у проміжок часу, до якого відносяться інкриміновані йому діяння?

Ця обставина має юридичне значення, яке передбачає вчинення кримінального правопорушення особою, яка перебуває в стані сп'яніння, в якості обставини, що обтяжує її відповідальність.

Чи страждає підозрюваний на алкоголізм (наркоманію)?

Ця обставина має юридичне значення, як передумова встановлення причинно-наслідкового зв'язку між цією хворобою і скоєним кримінальним правопорушенням, та як підстава до застосування примусового лікування.

Чи потребує підозрюваний лікування від алкоголізму (наркоманії)?

Ця обставина передбачає можливість визнання такої особи обмежено дієздатною та встановленням над нею піклування.

Чи є ознаки причинно-наслідковий зв'язок між алкоголізмом або наркоманією у підозрюваного та скоєним кримінальним правопорушенням?

Ця обставина передбачає застосування примусового лікування до обвинуваченого, якщо злочин вчинено на ґрунті алкоголізму або наркоманії.

Чи є необхідність застосування примусового лікування щодо підозрюваного?

Високі показники повторності (рецидивів) кримінальних правопорушень серед осіб із залежністю від психоактивних речовин, негативна динаміка їх кримінального досвіду свідчать про неефективність існуючих профілактично-виправних заходів, необхідність розробки і впровадження нових підходів до психосоціальної реабілітації таких осіб з метою попередження повторності кримінальних правопорушень, що відповідає вимогам Стратегії державної політики щодо наркотиків та європейському досвіду.

Список використаних джерел

1. Васильєва Н.Ю. Вплив алкоголю та інших психоактивних речовин на формування агресивної поведінки у жінок // Архів психіатрії. – 2014. – Т. 20, № 1. – С. 120–124.

2. Завязкіна Н.В. Клініко-психологічна діагностика в судовій експертології обмеженої осудності та дієздатності. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.04 – медична психологія. – Національна академія педагогічних наук. інститут психології імені Г.С. Костюка. – Київ, 2019. – 42 с.

3. Наркологія: навчальний посібник / [Западнюк Б. В., Стеблюк В.В., Галан Н. В. та ін.] ; за ред. О. М. Джужі. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2011. – 210 с.

4. Олійник О.П. Судово-психіатрична оцінка станів залежності в кримінальному провадженні / О.П. Олійник // Архів психіатрії. – 2019. – Т. 25, № 1 (96). – С. 45–48.

5. Пінчук І.Я. Аналіз статистичних показників розладів психіки та поведінки внаслідок уживання психоактивних речовин у 2015–2017 роках / І. Я. Пінчук, О. О. Петриченко, О. В. Колодежний, І. Ф. Здорик, Ю. В. Ячнік // Архів психіатрії. – 2018. – Т. 24, №1 (92). – С. 32–42.

6. Радзевілова О.В. Психологічні особливості жінок, які скоїли суспільно-небезпечні діяння проти особистості (медико-психологічний та судово-експертний аспекти): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.04 – медична психологія. – Харківська медична академія післядипломної освіти МОЗ України. – Харків, 2018. – 26 с.

7. Ревенок О. А. Чинники ризику та структура кримінальної агресії жінок / О. А. Ревенок, Н. Ю. Васильєва // Криміналістика и судебная экспертиза. – 2015. – № 60. – С. 498–509.

Чучко Віталій Віталійович,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА ПІД ЧАС КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ

Розслідування кримінальних правопорушень потребує швидкого та ефективного реагування на повідомлення про їх вчинення працівниками правоохоронних органів. В тих випадках, коли суспільно-небезпечні діяння вчиняються на відкритих місцях або в людних приміщеннях важливим є своєчасний виїзд на місце події для забезпечення вилучення доказової інформації з матеріальних джерел. Вчинення хуліганських дій під час виборчого процесу в Україні якраз й характеризується визначеними особливостями. Тому відповідний аналіз первинної інформації, послідовні дії на початковому етапі розслідування забезпечать максимально якісну доказову базу в кримінальному провадженні для направлення його до суду з обвинувальним актом.

Загалом, безпосередніми завданнями стадії початкового етапу розслідування, як доречно вказує Є.Г. Коваленко, є швидке встановлення наявності або відсутності достатніх даних, що вказують на ознаки злочину, а також обставин, що виключають кримінальне провадження, у зв'язку з чим вся робота на цій стадії спрямовується на збирання фактичних даних, які в подальшому має бути визнано достатніми для прийняття рішення по справі [2, с. 225]. В свою чергу, Б.В. Щур наголошує на тому те, що одним із шляхів підвищення

ефективності розслідування злочинів є впровадження в криміналістичну практику алгоритмізованих методик, які охоплюють програму застосування науково-технічних засобів. Зміст таких методик визначається криміналістичним алгоритмом, який у загальному становить засновану на законі систему послідовно виконуваних обов'язкових і рекомендаційних приписів, спрямованих на ефективне вирішення завдань у сфері боротьби зі злочинністю [7, с. 240]. Саме тому ми й визначаємо обставини, що підлягають встановленню, а в подальшому – типові слідчі ситуації розслідування та алгоритми дій працівників поліції відповідно до кожної з них.

Ми підтримуємо позицію О.Н. Колісниченка, який вказує, що за змістом планування – це пізнавальний процес, який має на меті виявити всі необхідні обставини події, що розслідується, встановити істину в справі. Розкриття кожного злочину породжує необхідність розв'язання не тільки загальних завдань, які очевидні з вимог кримінально-процесуального закону і певної кримінально-правової кваліфікації, а й конкретних, що визначаються характером і обсягом інформації, наявної до початку розслідування і на окремих його етапах [3, с. 178].

Дещо по іншому визначають цю категорію окремі науковці – як визначення шляхів розкриття злочинів, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, а також встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів [4, с. 25]. Поділяючи їх позиції, ми вважаємо планування необхідною складовою початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні.

Стосовно теорії доказів слід зазначити, що більшість науковців вважають її частиною науки кримінального процесу, а саме тією частиною, яка вивчає процес доказування під час досудового розслідування та розгляду справи у суді. Зокрема, С.М. Стахівський акцентує увагу на тому, що метою кримінально-процесуального доказування є встановлення об'єктивної істини, а її досягнення можливе лише тоді, коли під час провадження у кримінальній справі з достатньою повнотою і достовірністю будуть встановлені усі факти і обставини, які мають значення для правильного вирішення цієї справи. Сукупність таких фактів і обставин утворюють предмет доказування у кримінальній справі [5, с. 18].

Планування розслідування та доказування вини певної особи повинно бути чітко організоване відповідно до особливостей конкретного провадження. Зокрема, Р.С. Белкін зазначає, що організація розслідування – це збірне поняття, що характеризує різні рівні організації діяльності з розкриття, розслідування злочинів і запобігання їм. Воно містить чотири рівні. Перший, вищий рівень організації розслідування, – це система заходів, що забезпечують ефективність функціонування елементів системи і досягнення цілей.

Єдність системи обумовлена єдністю цілей, процесуальних і криміналістичних основ функціонування її елементів. Об'єктом першого рівня організації розслідування є розслідування злочинів, як специфічна форма діяльності всіх компетентних органів держави, тобто органів дізнання і досудового слідства. Другий рівень організації розслідування – управлінський. Це комплекс заходів, що забезпечують оптимальну структуру органів розслідування, рівень управління ними, ефективність їхньої діяльності й удосконалювання її засобів і методів. Організація розслідування в цьому випадку виступає як основна функція одного відомства. Третій рівень, методичний, – це організація розслідування конкретного злочину; комплекс заходів з метою створення оптимальних умов для визначення і застосування найбільш ефективних і доцільних у певній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики. Четвертий рівень організації розслідування – тактичний. Це організація проведення окремих слідчих дій чи організаційно-технічних заходів у межах конкретного акту розслідування; комплекс заходів, що забезпечують вибір і застосування у певній слідчій ситуації найбільш ефективних і доцільних техніко-криміналістичних засобів і тактичних прийомів для досягнення цілей слідчої дії чи заходу [1, с. 147, 148].

На початковому етапі розслідування кримінального правопорушення повинно вирішуватись ряд завдань, серед яких В.В. Тіщенко визначає наступні:

- виявлення і фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується по «гарячих слідах»;
- вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація;
- з'ясування й оцінка сформованої після порушення кримінальної справи слідчої ситуації;
- виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин;
- визначення напряму розслідування і розробка плану розслідування;
- обрання форми і методів взаємодії з органами і службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу;
- пошук і одержання інформації про механізм і обстановку вчиненого злочину;
- збирання і вивчення відомостей про особистість потерпілого;
- пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їхній розшук і затримання [6, с. 137].

Підводячи підсумок, зазначимо, що аналіз первинної інформації про протиправні дії досліджуваної категорії дії є вирішальним аспектом на початковому етапі кримінального провадження. Після ознайомлення з визначеними даними з відповідних джерел працівники Національної поліції зобов'язані відразу провести усі вищезазначені заходи.

Список використаних джерел

1. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд. доп. М.: Мегатрон XXI, 2000. 334 с.
2. Коваленко Є.Г., Маляренко В.Т. Кримінальний процес України: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2008. 712 с.
3. Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика: підручник / за ред. В. П. Колмакова. К.: Вища школа, 1973. 296 с.
4. Настільна книга слідчого Національної поліції України: практичний посібник. К. : «Центр учбової літератури», 2017. 480 с.
5. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. К., 2005. 272 с.
6. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.
7. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Х.: Харків юридичний, 2010. 320 с.

Шарай Людмила Григорівна,

адвокат, керівник адвокатського бюро,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАЙ У ЗМАГАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві є предметом досліджень вчених у галузі криміналістики та теорії кримінального процесу, оскільки від них залежить ефективність процесу пізнання істини в межах кримінального судочинства.

Особливої актуальності проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України набули сьогодні – під час проведення судової реформи в Україні, адже одним із основних її напрямів є розширення змагальних засад кримінального процесу.

Ще в Давньому Римі існувала юридична формула «*Audiamur et altera pars*» (нехай буде вислухана й друга сторона). Це стосувалося розгляду як *causa civilis*, так і *causa criminalis*.

Актуальною наразі є позиція К. П. Победоносцева, який зазначав, що у нас у багатьох випадках зовсім забулось поняття про те, що суд є змаганням двох сторін і що неможливо задовольнити одну сторону, не вислухавши іншої [1, с. 36].

Змагальність сторін потрібна як гарантія реалізації принципу всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи і захисту, які є необхідними для повноцінного змагання на всіх стадіях процесу. Змагальність сторін також є гарантією для утвердження законності і справедливості при винесенні судових рішень [2, с. 87].

Відповідно до ч. 3 ст. 69 Римського статуту міжнародного кримінального суду сторони можуть самостійно надавати докази [3]. Тобто, міжнародні стандарти справедливого правосуддя передбачають реалізацію принципу змагальності сторін, в тому числі й надання доказів, отриманих шляхом залучення експерта.

Загальновідомо, що ефективність вітчизняного правосуддя, судочинства та правопорядку багато в чому безпосередньо залежить від рівня застосування потенціалу новітніх знань у галузі судових експертиз, а також своєчасного їх проведення та досконалого використання. Володіючи спеціальними професійними знаннями, що представляють акумуляцію пристосованих для цілей пізнання та доказування фактів правопорушень досягнень науково-технічного прогресу, експерти здатні внести неоціненний внесок у діяльність із встановлення обставин розслідуваних злочинів[4, с. 448].

Однак, як свідчить судово-слідча та адвокатська практика, на жаль, сторони кримінального провадження в Україні не мають рівних процесуальних прав і можливостей щодо збирання доказів шляхом використання спеціальних знань. Розглянемо окремі із них. Так, з прийняттям у 2012 році в Україні Кримінального процесуального кодексу України:

- значно обмежено коло осіб, які можуть залучатися до кримінального провадження як судові експерти (ст. 102 КПК України), адже всім зазначеним вимогам відповідає менше 1% експертів державних спеціалізованих експертних установ України, які працюють на посаді експерта і, зокрема, мають наукові ступені, вчені знання;

- сторона захисту фактично позбавлена права на проведення незалежної експертизи речових доказів у зв'язку з відсутністю доступу до них (ст. 168 КПК України);

- коло суб'єктів призначення експертизи (залучення експерта) збільшилося і сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі і обов'язкової (ст. 243 КПК України), але реалізувати дане право на практиці дуже складно, адже не розроблено механізм здійснення цієї процесуальної дії стороною захисту.

Зазначені прогалини у законодавстві України утруднюють реалізацію принципу змагальності судочинства. Як справедливо наголошує В. Ю. Шепітько, перехід на реальні рейки змагального процесу, впровадження принципу «рівності сторін судочинства» вимагають законодавчого встановлення рівності процесуальних можливостей сторін – державного обвинувачення та професійного захисту [5, с. 120].

Із наведеного випливає, що по-перше, перехід до змагального процесу вимагає узагальнення судової, слідчої, експертної та адвокатської практики й розробки конкретних рекомендацій щодо усунення прогалин та недоліків у сфері процесуального законодавства щодо судово-експертної діяльності; по-друге, проголошений в КПК

України принцип змагальності в частині проведення експертиз викликає утруднення у правозастосовній практиці в зв'язку з реальною відсутністю рівності між сторонами кримінального провадження; по-третє реалізація принципу змагальності сторін у вітчизняному судочинстві при наданні ними доказів шляхом використання спеціальних знань сприятиме адаптації кримінального процесу України до міжнародних стандартів справедливого правосуддя.

Список використаних джерел

1. Победоносцев К.П. Передовые статьи о судебной реформе. Сочинения. СПб., 1996. 512 с.
2. Сердюк В.В. Змагальність сторін як засада судочинства в Україні. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2016. № 2. С. 85–93. URL:file:///C:/Users/1/Documents/Chcks_2016_2_6.pdf.
3. Римський статут міжнародного кримінального суду. Редакція від 16.01.2002. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
4. Кофанов А.В. Сучасний стан та перспективи розвитку Експертної служби України в ХХІ столітті. Часопис Київського університету права. Київ, 2016. № 4. С. 447–449.
5. Шепітько В.Ю. Використання спеціальних знань в умовах сучасного кримінального судочинства. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції: монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва та ін.; за заг. ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків. Вид. агенція «Апостіль». 2017. 238 с.

Шарай Єгор Валентинович,
завідувач сектору інформаційного
забезпечення, планування та контролю
відділу забезпечення діяльності ДНДЕКЦ
МВС України

ФОРМИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ ДО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Однією із обов'язкових умов ефективного розслідування злочинів та подальшого їх судового розгляду є не лише фаховість та професійний досвід органів, які здійснюють кримінальне провадження, а й необхідність використання спеціальних знань різних галузей (медицини, бухгалтерії, автотехніки тощо) [1, с. 278]. Всебічність, повнота та об'єктивність розслідування злочинів зумовлена організацією слідчими залучення до досудового розслідування працівників Експертної служби МВС України, які володіють спеціальними знаннями і дає змогу об'єднати та ефективно використовувати їх процесуальні можливості для вирішення завдань кримінального судочинства.

За сучасною юридичною доктриною спеціальні знання – це знання які не мають масового поширення і якими володіє обмежене коло фахівців, тому застосування спеціальних знань у досудовому розслідуванні базується, насамперед, на залученні до процесу розслідування спеціаліста й експерта, тобто осіб, які володіють такими спеціальними знаннями та навичками.

Ми підтримуємо позицію В. Г. Гончаренка, який зазначав, що застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні зумовлює розмежування їх у наукознавчому та процесуальному значеннях [2, с. 22]. Як показало вивчення криміналістичних літературних джерел, у наукознавчому аспекті вчені-криміналісти та процесуалісти мають різний підхід щодо розуміння поняття, сутності та форм застосування спеціальних знань. Зокрема, на думку П. Д. Біленчука спеціальні знання у кримінальному судочинстві використовується шляхом залучення особи, що ними володіє та сприяє слідчому і суду у встановленні істини, у справі, у випадках і формах, встановлених законом [3, с. 78]. Підтримуючи цю думку, хочемо наголосити, що залучення експертів Експертної служби МВС України до досудового розслідування – це не лише доцільна форма застосування спеціальних знань і технічних засобів під час досудового розслідування, але й гарантія якісного та ефективного виконання слідчим усього спектра своїх професійних обов'язків у конкретних умовах.

Беручи до уваги наявні в юридичній літературі позиції щодо форм взаємодії, а також ураховуючи норми чинного законодавства, з практичної точки зору залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування доречно класифікувати в залежності від правової регламентації. У межах такого критерію можна виділити три основні групи:

1) процесуальна – безпосередньо врегульована положеннями КПК України. Особливістю цієї групи є її чітка правова регламентація, а заходи, що проводяться в її межах, пов'язані з отриманням доказової інформації, яка свідчить про причетність особи до вчинення конкретного злочину. Згідно з КПК України, до зазначеної форми відноситься проведення різного виду експертиз, допит експерта (спеціаліста);

2) непроцесуальна (організаційна) – урегульована іншими законодавчими актами України (закони та відомчі нормативно-правові акти), що регулюють діяльність органів і підрозділів, які залучаються під час проведення досудового розслідування (участь експерта в слідчо-оперативній групі, участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях, залучення спеціалізованої пересувної лабораторії для участі у проведенні огляду місця події, обмін інформацією між підрозділами МВС України, зокрема Національною поліцією та Експертною службою МВС, використання слідчим обліків, які ведуться підрозділами Експертної служби МВС України, отримання слідчим

якісно зібрану криміналістично значущу інформацію, консультації з питань, що потребують спеціальних знань тощо) [4].

Наведене дає підстави для висновку про те, що основним правовим підґрунтям застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні та залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування є КПК України, де передбачено процесуальну форму використання спеціальних знань (призначення експертизи, допит експерта, участь спеціаліста в проведенні слідчої (розшукової) дії) та не процесуальна форма використання спеціальних знань (консультативна допомога спеціаліста, експерта, надання довідкової інформації тощо). Залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування є одним із засобів забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у справі та захисту осіб, суспільства і держави від кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Мединська Л. В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський юридичний вісник*. Івано-Франківськ. Вип. 2(5). 2014. С. 278–286.

2. Гончаренко В. Г. Спеціальні знання : генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні / В. Г. Гончаренко, В. В. Курдюков, К. В. Легких // Вісник Академії адвокатури. 2007. Вип. 9. С. 22–32.

3. Біленчук П. Д. Криміналістика в питаннях і відповідях : посібник / П. Д. Біленчук. – К. : Паливода А. В. [вид.]. – 2011. – 184 с.

4. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 р. № 1339. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

Шведова Олена Вікторівна,

доцент кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз ННІ № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук;

Луценко Вікторія Анатоліївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 2 Національної академії внутрішніх
справ

ВИЗНАЧЕННЯ РУКИ І ПАЛЬЦЯ, ЯКИМИ ЗАЛИШЕНІ СЛІДИ

Найчастіше спеціалісту-криміналісту доводиться стикатися на місці події з вивченням (з урахуванням механізму слідоутворення) матеріальних об'єктів для визначення місць можливого знаходження слідів рук на їх поверхнях.

У випадках коли версія про особу, що залишила слід, ще не висунута, а також якщо слідчий вважає за потрібне встановити, чи є на предметах обстановки місця події невидимі або слабовидимі сліди, перед криміналістом може постати питання про наявність такого роду слідів і їх придатність для ідентифікації особи [4].

Крім визначення механізму слідоутворення, спеціаліст може встановити й особливості будови руки, яка залишила слід. Тому дуже часто виникає питання, якою рукою і якими пальцями залишені сліди рук.

Своєчасне і правильне визначення руки і пальця, якими залишені сліди, необхідне для:

- перевірки за слідами рук конкретних осіб;
- відбору дактилоскопічних зразків для проведення порівняльного дослідження;
- визначення механізму слідоутворення при вчиненні кримінальних правопорушень і можливої реконструкції дій злочинця;
- виконання дактилоскопічних експертиз і досліджень;
- перевірки за дактилоскопічними обліками;
- діагностики особи злочинця;
- проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, спрямованих на розшук злочинця за гарячими слідами, а також на початковій стадії розслідування тощо [1, с. 154].

Незнання і неправильне використання методики визначення руки і пальця особи, що залишила сліди, іноді призводять до необґрунтованого віднесення слідів до певної групи. Ці сліди помилково можуть вважатися пов'язаними загальним походженням без достатніх для цього підстав.

Визначивши, якою рукою і якими пальцями залишені сліди, можна провести перевірку, з метою встановлення злочинця, по десятипальцевій дактилоскопічній картотеці, якщо є сприятлива для такої перевірки комбінація слідів пальців рук: сліди усіх пальців правої руки або двох-трьох пальців правої руки й одночасно – двох-трьох пальців лівої руки [1, с. 154].

Проведення будь-якого дактилоскопічного порівняльного дослідження вимагає попереднього визначення, якою рукою і якими пальцями досліджувані сліди залишені. Це дає можливість конкретизувати об'єкти, що підлягають ідентифікації (порівняння сліду, залишеного великим пальцем правої руки, саме з відбитком великого пальця правої руки обвинувачуваного і т.д.), і, таким чином, висновки стають більш обґрунтованими [2, с. 152].

Вирішення питання про те, якою рукою і якими пальцями залишені сліди, вимагає всебічного дослідження цих слідів. У зазначених цілях вивчаються такі ознаки:

- а) контури слідів пальців: їх розміри і форма;
- б) взаємне розташування слідів пальців. При дослідженні доцільно враховувати і взаєморозміщення таких елементів, як дельта,

центр візерунка, окремі потоки тощо. Ця ознака використовується в дактилоскопічних картотеках для групування візерунків.

в) напрямок папілярних ліній у внутрішньому малюнку візерунка, відображеного в сліді. Внутрішній малюнок розташований у центральній частині візерунка і може мати форму петель, овалів, кіл, спіралей і ін.;

г) нахил вісі папілярного візерунка. Наприклад, в слідах дугових візерунків лівої руки вісь буде нахилена ліворуч відносно основи візерунку, а в слідах правої руки – праворуч, проте винятком є вказівний палець;

д) напрямок папілярних ліній у зовнішньому малюнку візерунка. Візерунки одного типу й одного різновиду можуть розрізнятися за загальним напрямком окремих потоків папілярних ліній. Наприклад, в одному петлевому візерунку петля може бути вертикальною, в іншому – майже горизонтальною щодо нижніх периферичних ліній;

е) ушкодження на шкірі пальців. Шрами від порізів у слідах папілярних візерунків нерідко зовні нагадують слід “білої лінії”, що перериває, але не змінює напрямок папілярних ліній. У деяких випадках папілярні лінії в місці розриву їх шрамом (рубцем) утворюють нові злами, вигини, уривки і крапки. Після розрізів часто краї рани, перед тим, як зарубцюватися, приєднуються з деяким зсувом. Це викликає зміни у взаємному розташуванні папілярних ліній, оскільки більшість із них стають продовженням тих ліній, які до утворення рубця були розташовані поруч з ними.

За наявності відображень декількох пальців у всю їх довжину важливо вивчити сліди не тільки нігтьових, але й середніх та основних фаланг пальців та складок між ними (довжина фаланг, відносно розташування складок) [3, с. 416].

За наявності відображення всієї руки, але без великого пальця, важливо досліджувати також відображення долоні (форму країв, наявність білих ліній біля одного з країв сліда і т.д.) [1, с. 156].

При вивченні перерахованих ознак у всіх випадках треба враховувати, на якому предметі сліди залишені, у якому місці цього предмета, як на ньому розташовані сліди (їх топографія) і, за можливості, треба з'ясувати походження слідів пальців рук: в результаті яких саме дій вони залишені.

Список використаних джерел

1. Шведова О.В. Дактилоскопічні дослідження : навч. посіб. Київ : КНТ, 2010. 152 с.

2. Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В. Криміналістичне дослідження слідів рук: наук.-практ. посіб.; за ред. Я. Ю. Кондратьєва. К.: Атіка, 2000. 152 с.

3. Криміналістика: підруч. / Біленчук П. Д., Дубовий О. П., Салтевський М. В., Тимошенко П. Ю.; за ред. акад. П.Д. Біленчука. Київ: АТІКА, 1998. 416 с.

4. Про внесення змін та доповнень до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз, затверджених наказом Міністерства юстиції України: Наказ МЮ України від 08.10.98 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0061-05#Text>.

Шрамко Олександр Михайлович,
директор Тернопільського
НДЕКЦ МВС України

ЗАВДАННЯ РЕВІЗІЙ ТА ПЕРЕВІРОК ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Ревізії та перевірки віднесені до різновиду окремої форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, за допомогою яких виявляються факти розкрадань товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, підтверджуються факти зловживань службовим становищем посадових осіб, встановлюються учасники злочинних дій.

Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 93 КПК України, висновки ревізій і перевірок, як документи у кримінальному провадженні є процесуальними джерелами доказів [2].

Ревізії та перевірки можуть розглядатись на двох рівнях. До першого рівня відносять: державний, відомчий та незалежний контроль.

Другий рівень контролю, здійснюється у межах кримінального провадження і є одним з способів встановлення обставин правопорушення [1 с. 285-286].

Типовою слідчою ситуацією, при розслідуванні корупційного правопорушення є ситуація коли відомості про подію отримані за результатами планових ревізій чи перевірок, що передбачені у плані роботи органу державного фінансового контролю. В таких випадках, матеріали ревізій обов'язково передаються правоохоронним органам. Слідчий, отримавши результати перевірок чи ревізій, вносить відомості про вчинення корупційного правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) та приступає до досудового розслідування в загальному порядку [3].

Інша ситуація виникає, коли ревізію чи перевірку потрібно провести поза планом. Частинами 5, 7, 13 ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» передбачено, що позаплановою виїзною ревізією вважається ревізія, яка не передбачена в планах роботи органу державного фінансового контролю і проводиться на підставі звернення правоохоронного органу, який володіє фактами, що свідчать про

порушення підконтрольними установами законів України на підставі рішення суду, ухваленим у кримінальному провадженні.

До об'єктів аналізу під час проведення ревізій та перевірок у кримінальних провадженнях про корупційні кримінальні правопорушення відносяться:

- службові документи – облікові, звітні, реєстраційні, фінансові та інші акти, накази організаційно-розпорядчого характеру, пов'язані із господарською, виробничою, адміністративною діяльністю підконтрольних установ. Як правило, у відповідних документах бухгалтерського та податкового обліку, в облікових регістрах та фінансових звітах залишаються сліди злочинної діяльності осіб, причетних до розкрадання;

- предмети (матеріальні об'єкти) – обладнання, інструменти, сировина, готова продукція, товари, гроші та інші матеріальні цінності;

- матеріальні комплекси, приміщення, споруди, виробничі ділянки, системи безпеки, ділянки місцевості тощо;

Найбільш поширеними завданнями ревізії (перевірки) у корупційному кримінальному провадженні є: встановлення фактів розкрадання, нецільового використання бюджетних коштів; виявлення порушень вимог чинного законодавства щодо завищення обсягів та вартості виконаних робіт за угодами, укладеними уповноваженими посадовими особами, розмір виявлених збитків; невідповідностей бухгалтерських облікових регістрів з даними бухгалтерських звітів; приховування і маскувannya незаконного походження коштів; встановлення фактів незаконного перерахування грошових коштів на розрахункові банківські рахунки інших юридичних осіб та інші [1, с. 312–319].

При оцінці доказів, здобутих під час проведення ревізій та перевірок у кримінальному провадженні про корупційні правопорушення, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд керуються положеннями ст. 94 КПК України, яке ґрунтується за їх внутрішнім переконанням на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності та достатності [2].

Проведення ревізій та документальних перевірок є ефективним засобом виявлення деяких способів приховування корупційних кримінальних правопорушень, зокрема: фальсифікації та (або) знищення документальних джерел інформації, утаювання та (або) маскувannya інформації тощо.

Таким чином завданням планових та позапланових ревізій (перевірок) під час розслідування корупційних правопорушень є встановлення фактичних даних, що свідчать про порушення конкретними посадовими особами чинного законодавства при здійсненні фінансово-господарської діяльності підприємствами, установами та організаціями.

Список використаних джерел

1. Камлик М. І. Судова бухгалтерія. Підручник. Вид. 4-те, доп. та перероб. – К.: Атіка, 2003. 592
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Наук.-практ. коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К., Юстиніан, 2012. 1224 с.
3. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26 січ. 1993 р. № 2939-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/2939-12>.

Шульга Олександр Володимирович,
головний судовий експерт сектору
трасологічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Запорізького НДЕКЦ МВС України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СПРАВНОСТІ ЗАМКІВ ІЗ ДВОХСТОРОННІМИ ЦИЛІНДРОВИМИ МЕХАНІЗМАМИ

З огляду на несприятливі економічні умови, зокрема на загальносвітову економічну кризу, яка сприяє погіршенню криміногенної ситуації, за останні роки збільшилась кількість злочинів, вчинення яких пов'язане з кримінальним зломом та відкриттям замків. Про це свідчить кримінальна статистика. При розслідуванні таких злочинів велику роль відіграє експертиза замків [1, с. 335].

Під час проведення огляду місця події спеціалістами – криміналістами нерідко вилучаються замки з двохсторонніми циліндровими механізмами або самі двохсторонні циліндрові механізми замка та ключі-оригінали до них.

При призначенні судових експертів за цими об'єктами перед судовими експертами ініціатори досліджень нерідко виносять питання, серед яких є, зокрема: «Чи в справному стані знаходиться замок?»; «Чи в справному стані знаходиться двохсторонній циліндровий механізм замка?».

Слід зазначити, що поняття «справність» характеризує той стан замка, при якому забезпечується його відмикання і запирання штатним ключем у повній відповідності з конструкцією, при цьому, необхідними умовами є: цілісність корпусу і відсутність у ньому отворів і зазорів, що дозволяють впливати на засув, мінаючи шпару для ключа; наявність у замку всіх деталей замикаючого механізму; відсутність їх поломок, деформацій, правильне їх сполучення; надійна фіксація засува замка в замкненому його положенні.

Варто нагадати, що експлуатаційні несправності виникають внаслідок тривалої експлуатації замку через знос ділянок деталей, активно взаємодіючих в процесі відмикання/замикання: стійки

(штифта) ригеля, крайок вирізів в сувальдних вікнах, повідця циліндра, вирізів на ригелі, штифтів циліндра і т. д.

Всі ці факти встановлюються експертом при дослідженні як зовнішніх поверхонь замка, так і після його розбирання. При дотриманні зазначених умов проводиться експертний експеримент по відмиканню і запиранню замка штатним ключем.

Про це, зокрема йдеться в п.п. 1.11.5. Оцінка результатів проведеного дослідження і формулювання висновку експерта Методики трасологічного дослідження замків (далі по тексті – Методика), а саме: «Встановлення справності замка та причин несправності, якщо вони є, можливо у разі наявності ключа до замка, що досліджується. Замок може бути визнаний справним у разі одночасної наявності наступних умов: а) вільно відмикається і замикається, тобто відповідні його деталі рухливі і механізм забезпечує їх переміщення, яке пов'язане з відмиканням і замиканням; б) не має дефектів, які б негативно впливали на надійність його роботи, що передбачена конструкцією механізму» [2].

Тобто, при вирішенні подібних запитань перед судовими експертами виникає ряд труднощів, які потребують обов'язкової наявності штатного ключа, при чому занурення останнього в шпарину не дозволяється.

Згідно п. 1.11.3. Експертний експеримент Методики: «У циліндрових замках дія ключа або відмички перевіряється безпосереднім оглядом у розібраному вигляді, а також за допомогою просвічування рентгенівськими променями в зібраному вигляді».

Перевірка справності замків (двохсторонніх циліндрових механізмів замків) при їх дослідженні, згідно зазначених положень Методики [2], повинна проводитись у розібраному виді, адже мала вірогідність того, що в спеціалізованих трасологічних лабораторіях науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів наявні пристрої для просвічування рентгенівськими променями замків (циліндрових механізмів замків) у зібраному вигляді.

При цьому, експерт навіть у разі просвічування рентгенівськими променями в зібраному вигляді та при візуальному огляді циліндрових механізмів замків, буде в змозі категорично стверджувати лише те, що всі деталі двухстороннього циліндрового механізму (кожного з циліндрів) є в наявності та знаходяться на своїх місцях, механічних ушкоджень, або сторонніх предметів «металу, деревини, паперу, полімерного матеріалу, фольги тощо», які б перешкоджали їх штатній роботі, не мають, чи навпаки – деякі деталі циліндрів механізму знаходяться не на своїх місцях, або відсутні чи мають механічні ушкодження, які перешкоджають їх штатній роботі.

Цілком зрозуміло, що, не завжди їх можна виявити в ході огляду замка (циліндрового механізму замка) у зібраному стані. Однак, якщо сторонні предмети у замковій шпарині все ж таки візуально

проглядаються, то в даному випадку, на нашу думку, слід вважати замок (циліндровий механізм замка) несправним.

Отже, якщо на експертизу представлений штатний ключ, то доцільно проводити оцінку справності двостороннього циліндрового механізму, з обох сторін штатним ключем, представленим на експертизу, де необхідною умовою визнання замка справним є відмикання-замикання, що забезпечується штатним ключем, тобто деталі механізму є рухливими, взаємодіють штатно, при впливі ключа на механізм відбувається переміщення деталей, що забезпечує відмикання і замикання замку.

Проведене дослідження дає можливість дійти висновку, що двосторонній циліндровий механізм надійшов на експертизу в справному та придатному для замикання/відмикання стані при цьому ключ, прикладений до циліндровому механізму, призначений для відмикання/замикання замку, частиною якого є даний механізм.

На підставі вищевикладеного вважаємо, що вирішення питання справності циліндрового механізму замка без проведення експертного експерименту – введення штатного ключа до ключовою шпарини, є вкрай необхідним, оскільки, за інших обставин, можливим є вирішення лише одного з питань, поставлених перед експертом, а саме: «Чи справний циліндровий механізм замка» або «Чи відчинявся циліндровий механізм сторонніми предметами».

Список використаних джерел

1. Якименко Р. В. Щодо важливості етапу порівняльного дослідження конформних слідів на деталях механічних сувальдних замків /Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. збірник., присвяч. 105-річчю заснування судової експертизи в Україні /Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О. Г. Рувін (голов. ред.) та ін. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. – Вип. 63, ч. 1. – 424 с.

2. Методика трасологічного дослідження замків. Експертна спеціальність 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами» / [укл. Коструб А.М., Грищенко О.В., Щирба Д.Є., Іваник С.І., Чашницька Т.Г.]. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 41 с.: іл. Реєстраційний код згідно з Реєстром методик проведення судових експертиз – 4.2.34.

Щербанюк Василина Михайлівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх
справ

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДО СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ

Слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим, прокурором з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [1].

Аналіз практики розслідування втеч з місць позбавлення волі або з-під варті свідчить про те, що непоодинокими є випадки, коли під час проведення слідчого експерименту допускаються помилки, які не дозволяють використовувати його результати в суді. Саме тому під час підготовки до слідчого експерименту при розслідуванні розглядуваних злочинів слід звернути увагу на вирішення деяких проблемних питань, що можуть виникнути.

Так, однією з основних тактичних рекомендацій щодо проведення слідчого експерименту, вироблених криміналістичною наукою та практикою, є положення про те, що експеримент проводиться в обстановці, тотожній або максимально наближеній до тієї, в якій відбувалася подія (у тому ж місці – у певній будівлі, на конкретній ділянці відкритої місцевості, в ту ж саме пору року чи час доби тощо) [2, с. 348]. Враховуючи дану рекомендацію, слідчий експеримент при розслідуванні втеч, вчинених вночі, доцільно проводити у темну пору доби, однак при цьому потрібно мати на увазі, що виведення ув'язнених і засуджених з камер на побачення, а також за викликами забороняється під час прийому-здачі чергування (не більше однієї години), прийому їжі (сніданок, обід, вечеря) згідно з розпорядком дня, а також у нічний час [3, с. 68]. Відповідно до Типового розпорядку дня засуджених, сніданок триває з 06:50 до 07:10 год., обід – з 12:30 до 13:00 год., вечеря – з 19:00 до 19:30 год., а час для безперервного сну – з 22:00 до 06:00 год [4]. Крім того, відповідно до ст. 223 КПК України, проведення слідчих (розшукових) дій у період часу з 22:00 до 06:00 год. також не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного[1]. Тому, вважаємо, що в окремих випадках, коли, наприклад, встановити факт можливості бачити дії втікача у нічний час працівником охорони і нагляду, який ніс службу на вишці, що розташована по периметру основного загородження установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, не представляється

можливим інакше, як шляхом проведення слідчого експерименту, вказану слідчу (розшукову) дію потрібно проводити при відповідному освітленні, але намагатися закінчити її до настання визначеного законодавством часу.

Також під час підготовки до слідчого експерименту необхідно вирішити питання забезпечення безпеки проведення слідчої (розшукової) дії, адже відповідно до ч. 4 ст. 240 КПК України проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода [1]. В зв'язку з цим, потрібно заздалегідь продумати алгоритм дій учасників слідчого експерименту для того, щоб виключити можливість настання ситуацій, в яких може виникнути небезпека для життя та здоров'я учасників даної слідчої (розшукової) дії та сторонніх осіб, а також унеможливити спроби вчинення повторної втечі підозрюваним шляхом забезпечення присутності озброєних працівників установи виконання покарань, попереднього ув'язнення чи конвойної служби поблизу місця, де проводиться слідчий експеримент. Крім того, доцільно розглянути можливість залучення до проведення слідчої (розшукової) дії замість підозрюваного статистів (спеціально підібраних осіб, які схожі за своїми анатомічними та функціональними ознаками з підозрюваним).

Під час вибору місця для проведення слідчого експерименту слід враховувати, що територія установ виконання покарань чи попереднього ув'язнення поділяється на різноманітні ділянки (житлова, промислова зона тощо), на окремих з яких може перебувати значна частина засуджених чи взятих під варту осіб. Враховуючи те, що під час проведення слідчого експерименту в більшості випадків демонструється спосіб учинення втечі, доступ сторонніх осіб до місця проведення слідчої (розшукової) дії має бути обмежений. Також з метою виключення можливості появи у засуджених чи взятих під варту осіб нової інформації про хід та результати розслідування кримінального правопорушення не допустимо їх залучення до участі в слідчому експерименті як його учасників [5, с. 84].

Наступним проблемним питанням, яке може виникнути під час підготовки до слідчого експерименту в установах виконання покарань чи попереднього ув'язнення, є виконання вимоги ст. 223 КПК України щодо проведення даної слідчої (розшукової) дії за участі понятих. У разі проведення слідчого експерименту на території установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, доступ до якої стороннім особам обмежений через режимні вимоги, пошук та залучення понять викликає суттєві труднощі. Зазначимо, що чинне законодавство не забороняє залучати понятими засуджених чи взятих під варту осіб, за умови, що вони є незацікавленими особами. Однак, як ми зазначали вище, з метою недопущення розголошення інформації про хід розслідування, залучати понятими осіб, які взяті під варту або

відбувають покарання, навіть якщо вони не порушують порядок та позитивно характеризуються адміністрацією установи, є недопустимим. В даному випадку як понятих можливо залучати осіб з числа вільнонайманих працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення (поварів, прибиральників, медичного персоналу), а також осіб, які прибули на довготривале побачення [6, с. 234]. Однак, в першу чергу, слід розглянути можливість застосування безперервного відеозапису ходу проведення слідчого експерименту, за умови якого участь понятих є необов'язковою.

Загалом, достовірність результатів слідчого експерименту, а також правильність їх оцінки безпосередньо залежать від того, наскільки ретельно він був підготовлений та проведений. Специфіка розслідування втеч з місць позбавлення волі або з-під варті вимагає вирішення перед проведенням слідчого експерименту ряду організаційних і тактичних питань, а також зосередження особливої уваги на недопущення спроби повторної втечі підозрюваного під час його проведення, що вимагає відповідної кваліфікації слідчого.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 376 с.

2. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / [А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, А.В. Іщенко та ін.]; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової. Харків, 2018. 384 с.

3. Права людини за ґратами: практ. посіб. / О.О. Федорук, І.С. Яковець. К.: Асоціація УМДПЛ, 2016. 256 с.

4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Міністерства юстиції України № 2823/5 від 28.08.2018 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>. (Дата звернення 12.10.2020 р.).

5. Вольф Н.Д. Особенности производства следственного эксперимента по делам о побегах из исправительных учреждений. Проблемы и перспективы развития уголовно-исполнительной системы России на современном этапе: материалы Всероссийской научной конференции адъюнктов, аспирантов, курсантов и студентов с международным участием. Самара: Самарский юридический институт ФСИН России. 2020. С. 83–85.

6. Худяков М.А., Владимиров С.В. Особенности производства следственного эксперимента в условиях исправительного учреждения. Проблемы и перспективы развития уголовно-исполнительной системы России на современном этапе: материалы Всероссийской научной конференции адъюнктов, аспирантов, курсантов и студентов с международным участием. Самара: Самарский юридический институт ФСИН России. 2019. С. 233–235.